

Люмах І. П., ст. магістратури педагогічного факультету; науковий керівник – Мельничук Л. Б., к.пед.н, доцент (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ПРОФЕСІЙНОГО САМОРОЗВИТКУ

***Анотація.** У статті розкрито характеристики основних складових професійного саморозвитку майбутніх учителів початкової школи як умови зростання їх професійної майстерності. Визначено термінологічну дефініцію поняття «саморозвиток». Виокремлено та обґрунтовано сутність самовиховання й самовдосконалення як форм саморозвитку особистості. Охарактеризовано змістові компоненти процесу професійного самовиховання майбутніх педагогів. Обґрунтовано змістову характеристику поняття самовдосконалення як вищої форми професійного саморозвитку. Охарактеризовано форми інтерактивного навчання як важливого чинника професійного самовдосконалення: ігрові форми занять, ситуаційні вправи, тренінгові заняття. Визначено сутність поняття «Готовність майбутнього педагога до професійного саморозвитку», виокремлено та охарактеризовано її складові компоненти: мотиваційно-цільовий, змістовий, операційний, інтеграційний.*

***Ключові слова:** майбутні педагоги, саморозвиток, професійний саморозвиток, самоосвіта, самовиховання, самовдосконалення, готовність до професійного саморозвитку.*

***Abstract.** The article describes the essential characteristics of the main components of professional self-development of future elementary school teachers as a condition for the growth of their professional skills. The terminological definition of the term «self-development» is defined. The essence of self-education and self-perfection as forms of self-development of the individual are singled out and substantiated. The content components of the process of professional self-education of future teachers are characterized. The substantive characterization of the concept of self-improvement as the highest form of professional self-development is substantiated. Forms of interactive learning as an important factor of professional self-improvement are characterized: game forms of classes, situational exercises, training sessions. The essence of the concept of «Future teacher's readiness for professional self-development» is defined, its components are distinguished and characterized: motivational-purpose, content, operational, integration.*

***Key words:** future teachers, self-development, professional self-development, self-education, self-improvement, readiness for professional self-development.*

Зміни соціокультурного середовища призвели до трансформації парадигми освіти та створення нових вимог до майбутнього спеціаліста. Нагальним завданням є формування особистості, яка схильна постійно займатися своїм професійним та особистісним самовдосконаленням, готова до безперервної освіти, до розвитку своїх професійних якостей та саморозвитку. У зв'язку з цим підготовка студентів у закладах вищої освіти повинна якнайповніше забезпечувати процес формування готовності майбутнього вчителя до професійного саморозвитку як передумову досягнення високої якості їх педагогічної діяльності.

Актуальність підготовки майбутнього вчителя початкових класів до саморозвитку зумовлена необхідністю розв'язання таких суперечностей: між потребою у формуванні в педагогів здатності до саморозвитку і недостатньою увагою сучасного вищого навчального закладу до цієї проблеми; між об'єктивною потребою якісного перетворення процесу навчання студента й існуючими традиційними, далекими від технологій саморозвитку, підходами до навчання; між потребою практичної реалізації процесу саморозвитку майбутнього вчителя і відсутністю достатнього теоретичного та технологічного забезпечення [1].

Проблема саморозвитку особистості на різних історичних етапах розвитку суспільства була об'єктом осмислення різних філософських та педагогічних шкіл. У них відображалися практики саморозвитку, обґрунтовувались індивідуальна і соціальна значущість самовиховання, самоосвіти, самовдосконалення.

Різні аспекти професійного саморозвитку, професійно-особистісного самовдосконалення є предметом наукових розвідок українських та зарубіжних науковців. Так, аналіз процесів оновлення професійної освіти представлено у роботах Г. Артемчука, С. Гончаренка, А. Грецова, В. Кременя, А. Маркової, В. Поповича, Г. Січкаренка, В. Фокіної, Д. Чернілевського, А. Шаповалова та ін. Вагомий внесок у розробку психолого-педагогічного аспекту саморозвитку здійснили О. Бодальов, О. Ковальов, О. Кочетов, Ю. Самарін, Л. Сапожнікова, В. Селіванов, В. Сухомлинський, Л. Рувінський та ін. Питання професійного саморозвитку педагога досліджувала низка вчених, зокрема В. Вітюк, І. Дереза, Л. Коробка, О. Остапчук, М. Морозова, Ю. Рева, Г. Топчій; теорія організації освітнього процесу у вищій школі представлена у працях В. Андрущенко, А. Вербицького, Л. Пуховської, Н. Чибісової та ін.

Метою статті є теоретичний аналіз проблеми професійно-особистісного саморозвитку майбутніх вчителів початкових класів, окреслення його сутнісних ознак та визначення завдань і шляхів професійного зростання майбутніх педагогів.

Серед домінантних характеристик, пов'язаних із успішною професійною підготовкою вчителя, суттєвими є професійний розвиток, саморозвиток, самоосвіта, професійна спрямованість, професійна активність, самопізнання, самоорганізація, самооцінка.

Одним із засобів самоствердження особистості є усвідомлений саморозвиток.

Саморозвиток – це:

- 1) розумовий або фізичний розвиток людини, якого вона досягає самостійними заняттями, вправами;
- 2) розвиток кого-, чого-небудь власними силами, без впливу, сприяння яких-небудь зовнішніх сил;
- 3) саморух [2, с. 250].

У педагогічних дослідженнях саморозвиток – це прагнення людини до виявлення, усвідомлення та вдосконалення своїх особистісних якостей. Цей процес розглядається як становлення й інтеграція в педагогічній діяльності особистісних, професійних якостей і здібностей, методологічних, методичних, дослідницьких знань і вмінь, але головне – це активне якісне перетворення педагогом свого внутрішнього світу, яке приводить, власне, до самоактуалізації та реалізації його творчого потенціалу [3].

Під професійним саморозвитком ми розуміємо багатокomпонентний, особистісно і професійно значущий процес, що сприяє формуванню індивідуального стилю професійної діяльності педагога, допомагає осмисленню власної самостійної діяльності, є засобом самовдосконалення і становлення професіонала [4, с. 18].

Саморозвиток особистості здійснюється, як правило, у формах самовиховання і самовдосконалення. Як специфічний вид внутрішньої діяльності, спрямованої на вироблення вмінь, навичок, здібностей, якостей для її самоствердження і самореалізації в суспільстві розуміється як самовиховання особистості. Самовиховання виступає універсальним засобом розв'язання протиріч між бажаним і наявним, належним і суцям, ідеальним і реальним у розвитку особистості, між необхідністю діяльності для задоволення потреб людини і здібністю та здатністю її здійснювати, між громадською думкою і самооцінкою, між ціннісними уявленнями суспільства, спільноти і соціальними настановами індивіда.

У загальному вигляді процес професійного самовиховання складається з таких змістових компонентів:

- а) самопізнання й прийняття рішення про необхідність роботи над собою та корекції небажаних якостей;
- б) постановки мети та розробки програми, пов'язаної з самоорганізацією та виконанням необхідних методів і прийомів самовиховання;
- в) практичної реалізації програми, що включає саморегуляцію та самокорекцію професійної діяльності [4, с. 18].

Зазначимо, що основним шляхом активізації професійного самовиховання є включення студента у безпосередню професійну діяльність (у процесі навчання, під час самостійної освітньо-виховної діяльності, під час проходження навчально-виробничої практики).

Вищою формою саморозвитку є самовдосконалення, яке здійснюється в моральній системі координат як засіб самостворення, що потребує моральної (етичної) рефлексії, творчого виходу особистості у всій її цілісності за межі дійсного. Професійне самовдосконалення – процес динамічний за змістовним

наповненням якісними змінами і безперервний у часі. Безперечно, професійне самовдосконалення значуще на різних етапах фахової діяльності педагога. Зі змістовою характеристикою означеного поняття вчені пов'язують розвиток особистісних та професійних якостей, здібностей, умінь, готовність фахівця реалізувати свою аксіосферу, постійне прагнення до самоосвіти, розвиток професійного мислення, творчого потенціалу, прагнення до професійного зростання. Ми ж додамо до цього необхідність вдосконалення методичної грамотності, фахової майстерності [5].

Одним із важливих чинників успішного професійного самовдосконалення майбутнього вчителя є створення відповідних педагогічних умінь. З'ясовано, що значний вплив у цьому аспекті має впровадження в освітній процес таких дисциплін, як «Педагогічні технології у початковій освіті», «Педагогічна творчість», «Інноваційні моделі навчання та виховання молодших школярів», «Педагогічна етика вчителя початкової школи». Саме знання, здобуті у процесі опанування змісту вказаних дисциплін, вміння і навички, вироблені на семінарах, практичних заняттях особливо значущі у площині формування у майбутнього вчителя професійних компетентностей, які створять умови для молодого фахівця адаптуватися до інноваційного освітнього середовища, сприятимуть успішному розв'язанню професійних завдань й самореалізації.

Застосування різноманітних форм інтерактивного навчання вважаємо надійним шляхом і водночас важливим чинником професійного самовдосконалення. Це ігрові форми занять: «Делегування повноважень», «Проведення педагогічної ради», «Прийняття рішення»; проведення батьківських зборів, методичного семінару, наради вчителів початкових класів, ситуаційні вправи; «Методи роботи з обдарованими дітьми», «Стратегії вирішення суперечок у колективі»; тренінгові заняття, «Презентація класовода», «Імідж учителя початкової школи», «Учитель майбутнього»; дискусії «Яким повинен бути вчитель нового часу?», «Професійна етика вчителя». Цікавими є і такі форми самостійної роботи на практичних заняттях, як: складання індивідуального плану самовдосконалення, аналіз власного рівня самовдосконалення, оцінювання рівня готовності до професійного самовдосконалення товаришів у групі тощо. Запровадження технологій інтерактивного навчання, передусім, має бути спрямоване на засвоєння студентами таких психолого-педагогічних знань, як розвиток умінь моделювати майбутню професійну діяльність, використовувати засоби інтеракцій в освітньо-виховному процесі школи [5, с. 20].

Навчання і самовдосконалення справжнього професіонала – майстра своєї справи триває упродовж усього життя. Воно не обмежується рамками навчального закладу чи займаною посадою. Визнаним є той факт, що роль вищої педагогічної освіти нині визначається не «підготовкою спеціаліста», а «вихованням професіонала», тобто, насамперед, людини з її багатим внутрішнім світом, індивідуальною своєрідністю, духовним багатством. Таке завдання актуалізує потребу розробки у студентів власної траєкторії особистісно-

професійного саморозвитку, яка не може бути реалізована поза інтеріоризацією професійних цінностей. Особистісно-професійний розвиток, до структури якого включають самоосвіту, – це процес формування особистості, зорієнтований на високі професійні досягнення та професіоналізм, що відбувається під час саморозвитку, професійної діяльності та у професійних взаємодіях [5, с. 21]. Змістом самоосвіти є оновлення та вдосконалення професійних знань, умінь та навичок для досягнення найвищого рівня професійної компетентності.

Самоосвіта педагога не повинна зводитися до відновлення знань, якими він оволодів у закладі вищої освіти, мова йде про ознайомлення з новітніми педагогічними та психологічними дослідженнями, пошук нових напрямів у методиці та організації навчально-виховного процесу, розгляд на високому науковому рівні педагогічних проблем, що викликають утруднення в практичній роботі, тому для педагога виникає потреба у збільшенні та вдосконаленні своїх професійних навичок у сфері нової освіти. І найбільшою мірою, що передбачає самоосвіту – це онлайн-курси, тренінги, семінари, вебінари, конференції тощо [6]. Самоосвіта педагога буде продуктивною за таких умов: у процесі самоосвіти реалізовуватиметься потреба особистості у власному розвитку; педагог зуміє визначити свої сильні та слабкі сторони, володітиме способами самопізнання та самоаналізу, буде відкритим до змін; володітиме розвинутою здатністю до рефлексії (діяльності особистості, що спрямована на усвідомлення власних дій, почуттів, аналіз цієї діяльності та формулювання висновків); програма професійного саморозвитку та самоосвіти педагога міститиме у собі можливість дослідницької, пошукової, творчої діяльності; педагог буде готовим до творчості; існуватиме зв'язок особистісного та професійного розвитку і саморозвитку [6, с. 120].

Багато науковців підтримують положення про те, що для формування готовності студентів, майбутніх фахівців, щоб здійснювати професійний саморозвиток, необхідно реалізувати комплекс організаційно-педагогічних умов, які включають як суб'єктивну складову (формування внутрішньої мотивації, потреби саморозвитку як фахівця, саморефлексія і т.д.), так і об'єктивну (створення виховуючого середовища, реалізація моделі професійної підготовки із застосуванням прийомів і технологій навчання, що сприяють набуванню досвіду діяльності, яка саморозвиває в особистісно-професійному напрямку; формування у майбутнього фахівця вмій щодо складання власної програми професійного саморозвитку на будь-якому етапі його професійної діяльності та ін.).

Організаційно-педагогічними умовами ефективного саморозвитку майбутніх фахівців упродовж їхньої професійної підготовки виступають:

– забезпечення цілісної взаємодії чинників психологічного, педагогічного, соціально-професійного впливу на студентів упродовж періоду їх навчання у

закладі вищої освіти (ЗВО) у напрямі забезпечення їх готовності до самоосвіти та саморозвитку;

- розвиток у майбутніх фахівців початкової школи ціннісного ставлення до самоосвіти та самовдосконалення;

- включення до змісту підготовки майбутніх вчителів спеціальних курсів з особистісно-професійного саморозвитку, проектування самоосвітньої діяльності з власного самовдосконалення.

- створення середовища соціально-професійного оточення майбутніх педагогів, яке сприяє зростанню позитивного ставлення до самовдосконалення [7, с. 89].

Готовність майбутнього педагога до професійного саморозвитку розглядалася дослідниками А. Бистрюковою, О. Пехотою, Т. Стриг'євич, Т. Тихоною, П. Харченко, переважно як інтегративна властивість особистості, що представлена сукупністю особистісних, професійних якостей і станів, які дають змогу майбутньому вчителю успішно здійснювати професійну діяльність та вдосконалюватися в ній.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дає змогу тлумачити готовність майбутнього вчителя до професійного саморозвитку як складно структуроване утворення, що містить чотири компоненти: мотиваційно-цільовий, що забезпечує спрямованість подальших особистісно-професійних перетворень; змістовий, який характеризує поглиблення системи спеціальних знань про структуру індивідуальності педагога та механізми його професійного саморозвитку; операційний, що забезпечує володіння способами і прийомами здійснення професійного самодослідження і самовдосконалення; інтеграційний, який дозволяє створити єдину картину професійної індивідуальності педагога, що відтворює певний етап професійного розвитку й прогноз, що впливає з його особливостей, здійснення майбутньої професійної діяльності [6, с. 196].

Отже, проблема професійного саморозвитку майбутнього педагога є складною і багатогранною. Вона здійснюється у процесі професійної підготовки фахівця у закладі вищої освіти. Тому важливим є теоретико-методичне забезпечення освітнього середовища закладу вищої освіти, єдність особистісно-професійного розвитку й самовдосконалення студентів. Важливими чинниками ефективності означеного процесу є впровадження інтерактивних технологій, інтеграція змісту навчання.

Узагальнюючи результати проведеного дослідження, можна зробити висновок, що сучасний інформаційний простір дає більше можливостей для професійного саморозвитку майбутнього педагога, ніж, наприклад, двадцять років тому. Реформи у сфері освіти спонукають педагога знаходити нові шляхи співпраці з учнями, самовдосконалюватись та здобувати нові вміння та навички, займатись постійно самоосвітою.

1. Коваленко Е. А. Ціннісна природа усвідомленого саморозвитку особистості: соціально-філософський аналіз: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії». Харків, 2005. 20 с.
2. Деркач А. А. Акмеологические основы развития профессионала. Воронеж: НПО МОДЭК, 2004. 750 с.
3. Бондар Н. І. Сучасний засіб навчання та самоосвіти. *Початкове навчання та виховання*. 2014. № 6. С. 17–29.
4. Курлянд З. Н. Формування професійної усталеності викладача вищої школи. *Проблеми розвитку педагогіки вищої школи в ХХІ столітті: теорія і практика*. Одеса, 2002. С. 17–24.
5. Ольхова Н. Чинники та умови професійного самовдосконалення майбутнього вчителя початкових класів. *Професійна освіта*. 2 (303), 2016. С. 19–23.
6. Чорна Н. Б. Сутність та структура готовності до професійного саморозвитку майбутніх учителів мистецьких спеціальностей. *Вісник Запорізького національного університету*. № 1 (17). 2012. С. 192–196.
7. Пріма Р. М. Формування професійної мобільності майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика: монографія. Дніпропетровськ: ІМА-прес. 2009. 367 с.